

mgr Ewelina Jasińska-Grabowska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Nauk Humanistycznych, Instytut Filologii Słowiańskiej

tel. 518 978 594

e-mail: ewel.jgrabowska@gmail.com

TYPY ODPOWIEDNIOŚCI LEKSYKALNYCH NA PRZYKŁADZIE TERMINOLOGII FITOSANITARNEJ

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł dotyczy typów odpowiedniości leksykalnej między terminami rosyjskiego i polskiego prawa celnego na przykładzie terminologii fitosanitarnej wg kryterium czołowego przedstawiciela niemieckiej szkoły przekładoznawczej – Wenera Kollera. Uwagę skupiono na analizie dwutekstów – oryginalnego i przekładu na język polski, co pozwoliło określić relacje ekwiwalencyjne rosyjsko-polskich terminów z zakresu prawa celnego. Wyniki badań pokazały, że najliczniejszą relacją w tekstach dotyczących kontroli fitosanitarnej i kwarantanny roślin jest relacja *jeden do wielu*. Dość rzadką relacją okazała się relacja *jeden do jednego*, co dla tekstu specjalistycznego wydaje się dość dziwnym zjawiskiem.

Słowa kluczowe: terminologia, ekwiwalencja, typy odpowiedniości, przekład specjalistyczny

SUMMARY

Types of lexical correspondence on the example phytosanitary terminology

This article is about the types of lexical correspondence between the terms Russian and Polish customs law on the example phytosanitary terminology according to Werner Koller criterion. The attention was focused on the analysis of the original text and the translation into Polish, which allowed to define relations of equivalence between Russian and Polish customs law terms.

Key words: terminology, equivalence, types of correspondence, specialist translation

Wszelkie rośliny oraz produkty roślinne, aby mogły być przedmiotem handlu na rynku międzynarodowym, muszą przejść kontrolę fitosanitarną. W państwach należących do Unii Europejskiej kontrola prowadzona jest w siedzibach przedsiębiorców. W przypadku eksportu lub importu materiałów roślinnych do lub z krajów spoza Wspólnoty kwarantannową kontrolę fitosanitarną przepro-

wadza się w momencie przekraczania granicy. Do jej zadań należy ochrona terytorium kraju przed przedostaniem się szkodników, które figurują na polskiej liście kwarantannowej oraz wystawienie świadectw fitosanitarnych na rośliny i produkty pochodzenia roślinnego wywożone poza terytorium kraju.

Celem artykułu jest zbadanie typów odpowiedniości leksykalnej między terminami rosyjskiego i polskiego prawa celnego na przykładzie terminologii fitosanitarnej. Korpus składa się z dwóch tekstów ciągłych dotyczących kontroli fitosanitarnej i kwarantanny roślin. Pierwszy z nich dotyczy sposobu przeprowadzania kontroli kwarantannowej kontroli fitosanitarnej: *Przepisy dotyczące trybu wykonywania kwarantannowej kontroli fitosanitarnej (nadzoru) na granicy celnej Unii Celnej z dnia 18 czerwca 2010 roku (Положение о порядке осуществления карантинного фитосанитарного контроля (надзора) на таможенной границе Таможенного союза, natomiast drugi odnosi się do kwarantanny roślin: *Zasady zapewniania kwarantanny roślin przy wwozie produktów kwarantannowych na terytorium Federacji Rosyjskiej, jak również przy ich przechowywaniu, transporcie, przetwórstwie i wykorzystaniu z dnia 29 grudnia 2010 roku (Правила обеспечения карантина растений при ввозе подкарантинной продукции на территорию Российской Федерации, а также при ее хранении, перевозке, транспортировке, переработке и использовании.**

Powyższe teksty normatywne nie są reprezentatywne dla wszystkich tekstów z zakresu prawa celnego. W badaniach została zastosowana metoda porównawcza, tj. analiza dwutekstów – oryginalnego i przekładu na język polski – w celu określenia relacji ekwiwalencyjnych rosyjsko-polskich terminów z zakresu prawa celnego.

Należałoby zgodzić się ze słowami J. Pieńkosa, że terminy stanowią fundament tekstu ustaw¹. W obu badanych tekstach zostały wyodrębnione terminy prawne i terminy z innych dziedzin nauki. Są to terminy zarówno proste jednokomponentowe, jak i terminy złożone, – tj. skupienia terminologiczne liczące od 2 do wielu członów.

W danym artykule tekst prawny będzie rozumiany, zgodnie z definicją A. Malinowskiego, jako obiekt językowy składający się ze zwrotów językowych służących do przekazania informacji o normach postępowania, umieszczonej w określonej sekwencji, pod pewnymi oznaczeniami, zorganizowanymi w systematyce wewnętrznej².

Tekst aktu prawotwórczego jest formułowany w języku prawnym. Wśród badaczy nie ma zgodności co do lingwistycznego statusu języka prawnego.

¹ J. Pieńkos, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku*, Warszawa 1999, s. 99.

² A. Malinowski, *Teksty prawne Unii Europejskiej. Opracowanie treściowe i redakcyjne oraz zasady ich publikacji*, Warszawa 2010, s. 17.

Wspomniany już A. Malinowski, wskazuje, że język prawny jest stylem normatywnym etnicznego języka ogólnego. Z kolei T. Gizbert-Studnicki, analizując relacje zachodzące między językiem prawnym a językiem etnicznym, zauważa, że język prawny może być określony jako rejestr języka etnicznego, tj. odmiana języka etnicznego wyznaczona sytuacyjnie (biorąc pod uwagę pozalingwistyczne kryteria). Według badacza, język prawny nie stanowi swobodnego systemu (podsystemu) językowego w ramach danego języka etnicznego³. Dla celów niniejszego artykułu przyjęto za J. Pieńkosem, że język prawny jest przede wszystkim językiem specjalistycznym, który wykorzystuje leksykę, gramatykę i stylistykę języka ogólnego, z tym zastrzeżeniem, że oprócz leksyki ogólnej zawiera leksemy charakterystyczne tylko dla niego oraz nadaje określonym leksemom języka ogólnego inne, często wręcz odmienne lub bardziej precyzyjne znaczenie. Od strony gramatycznej, leksykalnej i stylistycznej, język prawny w pewnym stopniu czerpie z języka ogólnego wykorzystując określony zakres środków gramatycznych, leksykalnych i stylistycznych. Często nawet dokonuje pewnych modyfikacji w ich użyciu⁴. Wspomniany wyżej badacz stwierdza, że język prawny stanowi „podsystem języka etnicznego, którego słownictwo, kolokacje, frazeologia tworzą wspólną całość”⁵. Język prawny nie spełnia także warunku w rozumieniu F. Gruczy, ponieważ nie jest całkiem autonomicznym poliilektem (socjolektem) i – wbrew powszechnej opinii – nie można go rozpatrywać wyłącznie jako wariantu etnolektu (języka etnicznego), gdyż stanowi pewien komplementarny składnik etnolektu, a jako poliilekt nie służy wyłącznie prawnikom⁶. W tym miejscu należałoby także określić, co rozumiemy przez styl tekstów prawa i czy przejawia on jakieś cechy charakterystyczne dla tego typu tekstów. Przez styl tekstów prawa należy rozumieć wyodrębniony zespół środków językowych, takich jak stosowane słownictwo, konstrukcje składniowe, związki wyrazowe – charakterystyczne dla tych tekstów. Do oczywistych cech stylu tekstu prawnego należą: standaryzacja, nakazowość, kategoryczność, odindywidualizowanie języka, przewaga zdań bezosobowych⁷.

³ T. Gizbert-Studnicki, *Sytuacyjne uwarunkowanie językowych właściwości tekstów prawnych*, [w:] *Język – Prawo – Społeczeństwo*, E. Malinowska (red.), Opole 2004, s. 37–38.

⁴ J. Pieńkos, *Podstawy juryslingwistyki...*, op. cit., s. 8–10; R. Kołodziej, *Polski Kodeks Pracy w przekładach na język niemiecki – terminologia i strategię translatorskie*, Kraków 2014, s. 52.

⁵ J. Pieńkos, *Podstawy juryslingwistyki...*, op. cit., s. 71.

⁶ F. Grucza, *O językach specjalistycznych (=technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich*, [w:] *Języki specjalistyczne. Materiały z XVII Ogólnopolskiego Sympozjum ILS UW Warszawa 9–11 stycznia 1992*, F. Grucza, Z. Kozłowska (red.), Warszawa 1994, s. 14.

⁷ A. Malinowski, *Teksty prawne Unii Europejskiej...*, op. cit., s. 48.

Cechą charakterystyczną języka prawnego jest leksyka. W literaturze przedmiotu problem słownictwa języka prawnego jest poruszany zarówno przez językoznawców, jak i przez prawników. W literaturze językoznawczej i przekładoznawczej (Hałas 1995, Pieńkos 1999, Kierzkowska 2002) główny nacisk jest położony na przekład terminów prawnych lub na działalność terminologiczną w obrębie prawa. Natomiast w pracach prawników (Zieliński 2002, Malinowski 2006) dominuje zainteresowanie leksyką języka prawnego jako elementem tworzenia i wykładni prawa. W odniesieniu do określenia leksemów języka prawnego w literaturze przedmiotu badacze używają różnych nazw. A. Malinowski wymiennie używa sformułowań „nazwa”, „określenie”, natomiast M. Zieliński, B. Hałas, E. Pieńkos mówią o „terminach”⁸.

Słownictwo terminologiczne i złożone struktury gramatyczne pomagają tłumaczowi wdrożyć w praktyce wszystkie cechy stylu prawnego. Zatem tłumaczenie tekstu prawnego polega na wykorzystaniu znormalizowanych konstrukcji językowych i cech stylistycznych. Tekst prawny i jego tłumaczenie nie będzie tolerować dualizmu znaczenia i zniekształceń pojęć oraz terminów, dlatego też tłumaczenie tekstu prawnego wymaga przede wszystkim przejrzystości w tłumaczeniu przy zachowaniu przy tym maksymalnie możliwej odpowiedniości przekładu do oryginału.

Jeden z najważniejszych badaczy przekładu w XX w., ojciec amerykańskiej szkoły przekładoznawczej E. Nida słusznie zauważył, że „dwa języki nigdy nie są tożsame ani pod względem znaczenia nadawanego odpowiadającym sobie symbolom, ani pod względem sposobu wykorzystania tych symboli do budowy wyrażen i zdań, zrozumiałe jest, że nie może istnieć absolutna odpowiedniość pomiędzy językami. Nie mogą zatem istnieć całkowicie dokładne przekłady. Ogólna wymowa przekładu bywa wprawdzie dosyć zbliżona do oryginału, nie ma jednak mowy o tożsamości szczegółów”⁹.

Stawiając sobie za cel analizę typów odpowiedniości leksykalnych wg kryterium czołowego przedstawiciela niemieckiej szkoły przekładoznawczej – Wernera Kollera należy pokrótce przyrzeć się jego podejściu do problemu ekwiwalencji.

⁸ B. Hałas, *Terminologia języka prawnego*, Zielona Góra 1995; D. Kierzkowska, *Tłumaczenie prawnicze*, Warszawa, s. 20–24; A. Malinowski, *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2006, J. Pieńkos, *Podstawy juryslingwistyki...*, op. cit., s. 211–214, M. Zieliński, *Języki prawne i prawnicze*, [w:] *Polszczyzna 2000: orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, W. Pisarek (red.), Kraków 1999. Por. też R. Kołodziej, *Polski Kodeks Pracy w przekładach na język niemiecki – terminologia i strategię translatorskie*, Kraków 2014, s. 55.

⁹ E. Nida, *Zasady odpowiedniości*, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, P. Bukowski, M. Heydel (red.), Kraków 2009, s. 53.

Problem ekwiwalencji jest jednym z najbardziej istotnych i spornych w przekładoznawstwie. To sprawia, że zjawisko to jest różnie rozumiane i definiowane przez poszczególnych badaczy. Werner Koller, uważa, że „ekwiwalencja jest pojęciem względnym pod kilkoma aspektami: z jednej strony uwarunkowana jest przez czynniki historyczno-kulturowe, w jakich teksty (oryginalny i tłumaczenia) są tworzone i odbierane w kulturze docelowej, a z drugiej strony przez różne często sprzeczne i rzadko dające się pogodzić warunki i czynniki językowo-tekstowe oraz pozajęzykowe¹⁰. W kontekście tekstów prawnych przez pozajęzykowy stan należy rozumieć daną sytuację prawną, która stanowi tło dla terminu prawnego. Badacz na przekór wielu współczesnym teoretykom uważa, iż właściwy przekład to taki, który spełnia określone normatywne wymogi ekwiwalencji. Ekwiwalencję Werner Koller pojmuje także jako relacje pomiędzy tekstem wyjściowym a tekstem docelowym, które pozwalają określić tekst docelowy mianem przekładu. Badacz w głównej mierze skupia się na określeniu typów relacji skutkujących powstaniem przekładu¹¹. Według W. Kollera relacje między tekstami mogą być różnorodnego rodzaju i od typu tych relacji zależy rodzaj ekwiwalencji. Badacz wyróżnił pięć typów ekwiwalencji, które występują w tzw. przekładzie ekwiwalentnym¹². Rozwinął tym samym powstałą wcześniej klasyfikację O. Kadego (1968)¹³. Są nimi:

1. Ekwiwalencja denotatywna – zachodzi wówczas, gdy przekład oddaje zawartą w oryginale informację o świecie pozajęzykowym.
2. Ekwiwalencja konotatywna – występuje, jeśli w przekładzie, zostają zachowane m.in. styl i rejestr języka tekstu źródłowego. Jest to możliwe pod warunkiem wykorzystania właściwego odpowiednika spośród w dostępnym w danym języku synonimów.

¹⁰ Cyt. za A. Kizińska, *Ekwiwalencja w tłumaczeniu tekstów prawnych i prawniczych. Polskie i brytyjskie prawo spadkowe*, Warszawa 2015, s. 14.

¹¹ W. Koller, *Przekład literacki z perspektywy językoznawstwa. Czynniki warunkujące przekład na przykładzie tekstu Henryka Ibsena*, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, P. Bukowski, M. Heydel (red.), Kraków 2009, s. 143.

¹² A.D. Kubacki, *Relacje interlingwalne między niemieckimi derywatami z -ung a ich odpowiednikami w języku polskim*, „*Investigationes Linguisticae*” 2009, vol. XVII, s. 39.

¹³ Przedstawiciele szkoły lipskiej Kade i Neubert również definiowali zjawisko ekwiwalencji w odniesieniu do jej stopniowości. Kade przedstawił cztery rodzaje ekwiwalencji. Pierwszy stanowi ekwiwalencja całkowita, która występuje wtedy, gdy pomiędzy dwoma językami, zarówno na poziomie formalnym, jak i semantycznym – zachodzi odpowiedniość jeden do jeden (dotyczy terminów identycznych należących do znormalizowanej terminologii). Kolejny rodzaj ekwiwalencji, tj. ekwiwalencja fakultatywna, występuje, gdy dla jednego pojęcia w języku źródłowym istnieje więcej odpowiedników w języku docelowym. Natomiast ekwiwalencja zbliżona ilustruje stosunek odpowiedników jeden do części, a ekwiwalencja zerowa występuje przy braku odpowiednika w drugim języku. Por. A. Kizińska. *Ekwiwalencja w tłumaczeniu tekstów prawnych i prawniczych. Polskie i brytyjskie prawo spadkowe*, Warszawa 2015, s. 16.

3. Ekwiwalencja tekstowo-normatywna – jest zachowana, jeśli normy redakcyjne związane z danym rodzajem tekstu źródłowego zostały zachowane w przekładzie.
4. Ekwiwalencja pragmatyczna – zakłada adaptację przekładu do jego odbiorcy w taki sposób, by tekst był dla niego zrozumiały.
5. Ekwiwalencja formalno-estetyczna – zakłada wywołanie przez przekład takiego samego wrażenia estetycznego jak oryginał¹⁴.

Według W. Kollera ekwiwalencja denotatywna występuje wtedy, jeśli element języka oryginału i element języka przekładu opisują to samo pozajęzykowe zjawisko, zawarte w tekście. Centralnym obszarem, który podlega opisowi ekwiwalencji denotatywnej jest leksyka. Jednakże nominacje fragmentów materialnej czy duchowej rzeczywistości występujące w języku przekładu i języku oryginału określane przez jeden leksem nie zawsze są takie same, dlatego też w celu uzyskania ekwiwalentności przekładu należy znaleźć odpowiednie ekwiwalenty¹⁵. W. Koller wyróżnia pięć rodzajów odpowiedniości (relacji ekwiwalencyjnych):

1. 1 : 1
2. 1 : część
3. 1 : wiele
4. wiele : 1
5. 1 : brak¹⁶.

Opis wyżej wymienionych relacji ekwiwalencyjnych jest głównym zadaniem lingwistyki translatorycznej. Przy takich relacjach w ramach lingwistyki translatorycznej centralny problem stanowi językowa wieloznaczność. Jeśli mamy do czynienia z polisemią i homonimią na poziomie syntaktycznym i leksykalnym, powinno się określić każdorazowe warunki syntaktyczne, semantyczne lub pragmatyczne, które pozwolą na jednoznaczne przyporządkowanie jednostki języka przekładu do jednostki języka oryginału. W językach specjalistycznych chodzi o automatyczne rozpoznawanie synonimii oraz jej eliminację lub przynajmniej redukcję dzięki unormowanej terminologii. W. Koller podważa również powszechny, co fałszywy pogląd, iż w tekstach specjalistycznych w odróżnieniu od tekstów literackich nie można prawie w ogóle napotkać wariantów stylistycznych i w dużym stopniu mamy w nich do czynienia z językową jednoznacznością¹⁷. Badacz dalej zauważa, że „osiągnięcie przekładalności w rozumieniu lingwistyki translatorycznej oznacza przewyciężenie

¹⁴ A.D. Kubacki, *Relacje interlingwalne...*, op. cit., s. 39–40.

¹⁵ W. Koller, *Przekład literacki z perspektywy językoznawstwa...*, op. cit., s. 152.

¹⁶ A. D. Kubacki, *Relacje interlingwalne...*, op. cit., s. 40.

¹⁷ W. Koller, *Przekład literacki z perspektywy językoznawstwa...*, op. cit., s. 151–152.

nieprzystawalności języków naturalnych poprzez stosowanie procedur tłumaczeniowych, dzięki którym w wypadku odpowiedniości na poziomie tekstu możliwe jest osiągnięcie ekwiwalencji treściowej (denotatywnej)¹⁸. W. Koller uważa ekwiwalencję za zjawisko stopniowalne. To, jakie rozwiązanie wybierze tłumacz, sprawia, że może ona mieścić się na którymś z dwóch ekstremów – ekwiwalencji pełnej lub jej braku. Możliwe jest także, że przekład będzie znajdował się gdzieś pomiędzy oboma ekstremami, mamy wówczas do czynienia z ekwiwalencją częściową. W celu ustalenia zakresu ekwiwalencji należy wówczas porównać ze sobą formy i treści obu tekstów, biorąc pod uwagę podobieństwa i różnice¹⁹.

W literaturze dotyczącej przekładu w ogólnym rozumieniu wyróżnia się trzy lub więcej relacji między jednostkami znaczeniowymi dwóch języków. W. Koller takie relacje ujmuje w ramach swojego modelu ekwiwalencji denotatywnej. Całkowita zgodność, to jest odpowiedniość jeden do jednego, to taki typ relacji, w której monosemicznej jednostce N1 w tekście oryginału odpowiada w systemie języka oryginału monosemiczna forma N, która posiada swój monosemiczny odpowiednik A o identycznej wartości w systemie języka przekładu. Jak uważają badacze, w praktyce ta relacja zachodzi niezwykle rzadko i dotyczy w głównej mierze terminów technicznych objętych międzynarodową unifikacją²⁰.

Kolejną kategorią odpowiedniości jest całkowity brak zgodności między jednostkami dwóch języków. Jest to kategoria, co do której w literaturze panuje jednomyślność. W. Koller tą relację ujmuje jako odpowiedniość jeden do zera. W danej kategorii monosemiczna forma N języka oryginału nie posiada w systemie języka przekładu odpowiednika. Mamy wówczas do czynienia z tak zwaną luką pojęciową. Dotyczy to w głównej mierze nazw mniejszych miejscowości, krain geograficznych, osób, które nie są znane w kraju języka przekładu, a także pewnych elementów kultury obcych dla kultury języka przekładu. Do tej kategorii należą także terminy prawne. Brak ekwiwalentu w języku przekładu nie musi oznaczać pozbawienia odbiorcy wyobrażenia o opisywanej przez znak rzeczywistości. Brak jest tylko znaku. Można zatem osiągnąć relację jeden do jednego na poziomie znaku, a nie na poziomie języka, stosując różne kompensacje. Ten rodzaj relacji jest najbardziej interesujący z punktu widzenia przekładu specjalistycznego. Wymaga ona od tłumacza zastosowania konkretnych rozwiązań, tj. technik tłumaczeniowych²¹.

¹⁸ Ibidem, s. 152.

¹⁹ A. D. Kubacki, *Relacje interlingwalne...*, op. cit., s. 40.

²⁰ R. Kołodziej, *Polski Kodeks Pracy...*, op. cit., s. 122, 131.

²¹ Ibidem, s. 132.

Następną relację, w której język przekładu dysponuje większą liczbą leksemów pokrywających dane znaczenie niż język oryginału, W. Koller określa odpowiedniością jeden do wielu. Jeśli mamy sytuację odwrotną, tzn. gdy język przekładu posiada tylko jedną jednostkę leksykalną do określenia znaczenia, które w języku oryginału jest reprezentowane przez więcej niż jedną jednostkę leksykalną, W. Koller nazywa tę relację odpowiedniością wiele do jednego²².

Ostatnią relacją w klasyfikacji W. Kollera jest odpowiedniość jeden do części. Wówczas monosemicznej formie N z systemu języka oryginału odpowiada w języku przekładu forma A, a wartość semantyczna obu form nie jest całkowicie zgodna. Zakres znaczenia jednostki w języku oryginału może być węższy lub szerszy niż w języku przekładu. Relacja ta zachodzi bardzo często między terminami specjalistycznymi²³.

Opisane wyżej relacje między znaczeniem jednostek leksykalnych dwóch języków zachodzą nie tylko między leksemami języka ogólnego, lecz również między leksemami języków specjalistycznych.

Jak już wspomniano, terminy prawne, ze względu na liczbę słów, z których terminy są zbudowane, dzielimy na proste, zbudowane z jednego słowa, i złożone, zbudowane z dwu lub więcej słów. Omawiając występujące w badanych tekstach terminy złożone, na podstawie klasyfikacji A. Malinowskiego wydzielono następujące ich rodzaje: deskrypcje, nazwy złożone (klasyczne) zbudowane z argumentu (argumentów) i funktorów nazwotwórczych, nazwy złożone o budowie opartej na konwencji²⁴.

Deskrypcje to nazwy złożone i jednocześnie generalne posiadające tylko jeden desygnat, np. „Sejm III Kadencji. Jednakże, nie są deskrypcjami w opisanym wyżej znaczeniu nazwy posiadające dwa lub więcej desygnatów, np. „ustawa wykonująca prawo Unii Europejskiej” – jest wiele takich ustaw. Deskrypcje, tak jak i nazwy własne bardzo rzadko występują w języku prawnym²⁵.

Nazwy złożone o budowie klasycznej są zbudowane z argumentu i funktorów nazwotwórczych. W skład argumentu może wchodzić jedna lub więcej nazw, zaś funktorami są wyrazy bądź wyrażenia, które służą do budowy nazw złożonych. W nazwie *тамoженная пошлина* argumentem jest rzeczownik *пошлина*, a przymiotnik *тамoженная* pełni funkcję funkтора nazwotwórczego. W szczególnych wypadkach funktozem może być bardzo rozbudowane wyrażenie odnoszące się do jednego argumentu, np. „pracodawca kierujący pracownika do pracy w państwie będącym członkiem Unii Europejskiej”. W danym

²² R. Kołodziej, *Polski Kodeks Pracy...*, op. cit, s. 133.

²³ Ibidem, s. 134.

²⁴ A. Malinowski, *Polski język prawny...*, op. cit., s. 132.

²⁵ Ibidem, s. 133.

przypadku argumentem jest słowo „pracodawca”, a pozostała część terminu jest funktorem nazwotwórczym. Należy zauważyć, że w języku prawnym obserwowane jest występowanie terminów złożonych o budowie klasycznej o znacznej długości, jakiej w zasadzie nie zauważa się w języku ogólnym²⁶.

W nazwach złożonych opartych na konwencji nie można wskazać ani argumentów, ani funktores nazwotwórczych. W języku prawnym spotyka się często terminy złożone, które nie są nazwami własnymi, w których nie występuje żadne słowo będące funktorem i gdzie znaczenie zestawienia słów jest swoiste na zasadzie konwencji znaczeniowej. Najczęściej są to złożenia dwu lub więcej wyrazowe o konstrukcji rzeczownik + rzeczownik (w dopełniaczu), np. *аскоитоз хризантем, вредителю растений, wada oświadczenia woli*²⁷.

Biorąc pod uwagę daną klasyfikację terminów, proponowaną przez A. Malinowskiego postanowiono, że przy badaniu typów relacji ekwiwalencyjnych zgodnie z klasyfikacją W. Kollera w skupieniach terminologicznych będzie brany pod uwagę człon główny terminu, który konstytuuje dany termin. Należy podkreślić, że zgodnie z podejściem A. Malinowskiego sam funktor nie jest samodzielny znaczeniowo, a tylko służy do tworzenia nazw bardziej złożonych (biorąc pod uwagę fakt, że w danym przypadku funktorami są zazwyczaj przymiotniki lub zaimki).

W wyniku analizy 149 leksemów występujących w badanych tekstach wyodrębniono 28 przypadków relacji jeden do jednego. Są to takie terminy jak:

Подкарантинный материал – materiał kwarantannowy

Полная очистка – całkowite oczyszczenie

Клубень клубнеобразующих видов – bulwa roślin bulwiastych

Миниклубень – minibulwa

Микрорастения – mikroślony

Растения с закрытой корневой системой – rośliny z zamkniętym systemem korzeniowym

Растения с комом прикорневой почвы зон – rośliny z grudką gleby przykorzennej

Подвой – podkładka do szczepiania

Отходы зерна – odpady zbóż

Твердые отходы – odpady stałe

Авторефрижератор – samochód-chłodnia

Герметичные вагоны – hermetyczne wagony

Опломбированные вагоны – zapломbowane wagony

²⁶ Ibidem, s. 133–134.

²⁷ Ibidem, s. 137.

Обеззараживание – odkażanie

Печи для сжигания (отходов зерна) – piece do spalania (odpadów zbóż)

Древесные упаковочные материалы – drewniane materiały opakunkowe

Жмыхи – wycłoki

Вредители растений – szkodniki roślin

i inne.

Są to przykłady kiedy terminowi w języku oryginału odpowiada wyłącznie jeden słownikowy ekwiwalent w języku przekładu użyty przez tłumacza. Do analizy znaczenia wykorzystywano słownik specjalistyczny z zakresu ekonomii i finansów²⁸, a także rosyjskie słowniki objaśniające jednojęzyczne²⁹. W celu potwierdzenia słuszności zaklasyfikowania tych czy innych terminów do danej grupy poniżej zostanie przeprowadzona przykładowa analiza terminów, na podstawie jakiej zostały one zaklasyfikowane do relacji 1 : 1. Za przykład reprezentatywny dla całej grupy posłużył termin *отходы зерна*.

Zgodnie ze Słownikiem objaśniającym prawa celnego termin *отходы* to „термин, используемый в таможенном праве в связи с режимами переработки. Под ними понимаются товары, неизбежно образующиеся в производственном процессе товарной продукции и не находящие применения у заявителя”³⁰. Z kolei Wielka Encyklopedia PWN definiuje *odpady* jako „uboczne produkty działalności człowieka, nieprzydatne w miejscu i czasie, w którym powstały, szkodliwe lub uciążliwe dla środowiska przyrodniczego”³¹. Definicja odpadów zawarta w Dyrektywie 2006/12/WE Parlamentu Europejskiego ustala, że „odpady oznaczają każdą substancję lub przedmiot, których posiadacz pozbywa się, zamierza pozbyć się lub do ich pozbycia jest zobowiązany”³².

Na podstawie przytoczonych definicji zauważono, że rosyjski termin *odpady* jest znaczeniowo taki sam jak jego odpowiednik w języku polskim, co potwierdza także występowanie w słowniku jedyne go odpowiednika rosyjskiego terminu.

W przypadku nazw gatunków roślin, chorób roślin czy też szkodników roślin wydawać by się mogło, że oczywiste jest założenie, że nazwy te będą w relacji 1 : 1 z racji rozwiniętego importu i eksportu. Wyniki badań poka-

²⁸ S. Chwatow, S. Szadyko, *Słownik rosyjsko-polski terminów ekonomicznych, handlowych i finansowych*, Warszawa 2015.

²⁹ *Толковый словарь таможенного права*, А.Н. Козырин (red.), Москва 2006.

³⁰ Ibidem, s. 289.

³¹ Encyklopedia PWN, online: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/odpady;3949955.html>, [online], dostęp 24.08.2017.

³² *Dyrektywa 2006/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2006 w sprawie odpadów*, art. 1.

zały, że nie zawsze owa reguła się sprawdza. W celu ustalenia czy dana nazwa jest w relacji 1 : 1 pomocny okazał się język łaćniński, czyli nazwa naukowa szkodnika lub choroby roślin, obecny w rosyjskim dokumencie oryginalnym obok nazw w języku rosyjskim i stosowanym także w przekładzie polskim. Badania pokazały, że niekiedy tłumacz dobrał zły odpowiednik lub stworzył własny, a obecny w obiegu zignorował lub nie wiedział o jego istnieniu. Na przykład *калифорнийская щитовка* (*quadraspidiotus perniciosus*) została przetłumaczona jako *Tarcznik San Jose*. W języku polskim tymczasem istnieje oficjalny odpowiednik danego szkodnika *tarcznik niszczyciel*. Podobną sytuację mamy w przypadku *мутовой щитовки* (*pseudolacaspis pentagona*), która została przetłumaczona jako *tarcznik morwowy*, którego nazwa łaćnińska brzmi *Aulacaspis pentagona*, natomiast w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa³³ pod daną naukową nazwą znajdujemy wariant *tarczówka morwowa*. Praktycznie każda nazwa szkodnika została dobrana w sposób nieprawidłowy. *Восточная плодожорка* (*Grapholitha molesta* Busk.) została przetłumaczona jako *wschodnia owocówka południóweczka*, gdzie polski odpowiednik tego szkodnika to *owocówka południóweczka*. Taki sam wariant tłumacz zaproponował także dla *персиковой плодожорки* (*Carposina niponensis*), która jest określana jako *ćma brzoskwiniowa typu Wish*. Dla *средиземноморской плодовой мухи* (*Ceratitstis capitata*), która w polskiej terminologii jest określana jako *owocanka południówka*, tłumacz zaproponował *owocówka południówka*. Trudno jest tu mówić o relacji 1 : 1, ale jeśli odpowiedniki byłyby poprawnie dobrane, to na pewno taka relacja zaistniałaby. Wykorzystując wspomniany wyżej tekst paralelny, można dojść do wniosku, że nazwy szkodników posiadające człon główny *щитовка* są w relacji wiele : 1, gdyż wspomniany termin jest pojemniejszy znaczeniowo. Podobną sytuację mamy z nazwą szkodnika zawierającą główny człon *плодожорка*.

Następnym typem odpowiedniości leksykalnej jest relacja jeden do wielu, pojawiająca się gdy, języku przekładu istnieje kilka terminów dla wyrażenia jednego i tego samego znaczenia terminu wyjściowego. W wyniku analizy zostały wyodrębnione 83 terminy ze 149 badanych, które w słowniku specjalistycznym posiadają więcej niż dwa odpowiedniki członu głównego. Na przykład:

карантинный фитосанитарный контроль (надзор) – *kwwarantanowa kontrola fitosanitarna (nadzór)*

подкарантинные грузы – *ładunki kwarantannowe*

подкарантинные товары – *towary kwarantannowe*

³³ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie zapobiegania wprowadzaniu i rozprzestrzenianiu się organizmów kwarantannowych z dnia 25 sierpnia 2015 roku (Dz. U. 2015, poz. 1227).

подкарантинная продукция – produkcja kwarantannowa
 засорение – zanieczyszczenie
 хранение (подкарантинных товаров) – przechowywanie (produktów kwarantannowych)
 профилактическое обеззараживания – profilaktyczne odkażanie
 фитосанитарное состояние – status fitosanitarny
 (резспортный) фитосанитарный сертификат – fitosanitarny certyfikat reeksportowy
 экспертная организация – instytucja ekspercka
 лабораторный контроль – kontrola laboratoryjna
 образцы (пробы) подкарантинной продукции – próbki wyrobów karantannowych
 первичный/вторичный карантинный фитосанитарный контроль (надзор) – pierwotna/powtórna kwarantannowa kontrola fitosanitarna (nadzór)
 осмотр подкарантинной продукции – oględziny produktów kwarantannowych
 симптомы болезней растений – symptomy chorób roślin
 площадки с твердым покрытием – place o utwardzonej nawierzchni
 складские помещения – pomieszczenia magazynowe
 тканевая культура клубнеобразующего – bulwotwórcza kultura tkankowa
 образцы почвы – próbki gleby
 семенной картофель – kartofle hodowlane
 черенок семячковых/косточковых/орехоплодных культур – sadzonka roślin ziarnkowych/pestkowych/orzechowych kultur
 заготовка подкарантинных товаров – skup produktów kwarantannowych
 переработка подкарантинной продукции – przetwórstwo produkcji kwarantannowej
 карантинные фитосанитарные меры – kwarantannowe środki fitosanitarne
 место убытия/прибытия – miejsce opuszczenia/dostawy
 саженец – sadzonka.

Dla przykładu przeanalizowanych zostanie kilka terminów. Terminowi карантинный фитосанитарный контроль, oznaczającym rodzaj kontroli na granicy państwowej, a także zespół określonych środków stosowanych w punktach przejścia przez odpowiednie służby w celu ochrony terytorium państwa od przedostania się do kraju kwarantannowych lub innych небезопасных патогенов chorób roślin, chwastów i szkodników roślin³⁴, odpowiadają takie polskie terminy jak: kontrola, sprawdzenie, nadzór, dozór. W przekładzie danych

³⁴ Пограничный словарь, Академия Федеральной ПС РФ, Москва 2002, http://border.academic.ru/1279/%D0%A4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C, [online], dostęp 28.08.2017.

przepisów używany jest tylko pierwszy z nich, ponieważ w kontekście dokumentów zawsze mamy do czynienia z kontrolą przeprowadzaną na granicy. Natomiast nadzór fitosanitarny odnosi się do pilnowania lub kontrolowania czegoś, a także do komórki organizacyjnej instytucji nadzorującej. Jeśli użyjemy odpowiednika *nadzór fitosanitarny*, to oznaczałoby, że dany towar znajduje się pod kontrolą, nadzorem Inspektoratu, a dokładniej Działu Nadzoru Fitosanitarnego.

Kolejnym przykładem relacji 1 : wielu może być termin *фитосанитарный сертификат*, który w *Rosyjsko-polskim słowniku terminów ekonomicznych, handlowych i finansowych* posiada następujące odpowiedniki: *certyfi­k­at, atest, świadectwo, zaświadczenie*. W danym kontekście tłumacz wybrał pierwszy wariant tłumaczenia, gdyż w przepisach chodzi o certyfi­k­at fitosanitarny w rozumieniu oficjalnego dokumentu wydawanego przez określone organy przeznaczony przede wszystkim dla towarów pochodzenia roślinnego, podlegającego kontroli fitosanitarnej. Jednakże, na gruncie polskim w celu określenia oficjalnego dokumentu potwierdzającego zgodność z normami używa się określenia „świadectwo”. *Słownik Synonimów Języka Polskiego*³⁵ podaje, że słowa *certyfi­k­at* i *świadectwo* są określeniami synonimicznymi. Tłumacz w obrębie tekstu mógł także stosować wariant drugi podany w słowniku³⁶.

Ciekawym przykładem relacji 1 : wielu jest także termin *заготовка под карантинных товаров*. Człon główny terminu w słowniku ma następujące znaczenia: *zaopatrzenie się, zapasy, skup, półwyrob, półfabrykat*. Tłumacz w danym kontekście użył trzeciego znaczenia, ponieważ w tekście dokumentu jest mowa o skupie towarów kwarantannowych.

Kolejnym interesującym przykładem analizowanej relacji jest termin *таможенное оформление*, ogół czynności, formalności dokonywanych w odniesieniu do towarów i środków transportu objętych dozorem celnym, do momentu nadania towarom i środkom transportu określonego przeznaczenia celnego, czyli objęcia ich określoną procedurą celną. Na podstawie przytoczonej definicji, można wydedukować, że ten termin oznacza zbiór pewnych formalności. Tłumacz analizowanych tekstów nie stosował konsekwentnie jednego wariantu tłumaczeniowego. Nie stosował także wariantu słownikowego. Słownik podaje następujące znaczenia członu głównego: *załatwienie, sporządzenie, wystawienie, wypisanie, nadanie form prawnych*. Co ciekawe, w słowniku możemy odnaleźć odpowiednik tłumaczeniowy analizowanego terminu, tj. *załatwienie formalności*

³⁵ *Słownik Synonimów Języka Polskiego*, online: <https://www.synonimy.pl/synonim/certyfi­k­at/>, [online], dostęp 28.08.2017.

³⁶ Ibidem.

celnych. Tłumacz natomiast w pewnych momentach stosuje wariant *procedury celne*, a w innych tłumaczy dany termin jako *odprawa celna*. Należy zauważyć, że obydwa zaproponowane przez tłumacza warianty mają swoje słownikowe, utarte odpowiedniki, tj. *таможенные процедуры*, *таможенная очистка*. Należy zauważyć, że zaproponowane przez tłumacza warianty różnią się także znaczeniowo. Procedurę celną można zdefiniować jako reguły postępowania z towarem przywożonym na obszar celny danego kraju lub z niego wywożonym, czyli jako ogół czynności, określonych prawnie, które pozwalają wykonać pewne operacje celne, a także określić status celny towarów. Natomiast *odprawa celna* to wykonanie wszystkich czynności, formalności przewidzianych przez prawo celne, związanych z przemieszczeniem towarów i środków transportu przez granicę celną, które podlegają kontroli celnej.

W przypadku nazw chorób roślin, można także zauważyć relację 1 : wielu. Tłumacz stosował odpowiedniki, które nie są uznane za nieprawidłowe. Nie korzystał jednak z oficjalnej strony Ministerstwa Rolnictwa, gdzie nazwy chorób są podane wraz z ich naukową nazwą łacińską. Jako przykład można przytoczyć *аскохитоз хризантем* (*Didymella ligulicola*) przetłumaczony jako *plamistość chryzantem*, gdzie na stronie wspomnianego Ministerstwa dana choroba widnieje pod nazwą *askochytoza złocienia*. Podobną sytuację mamy w przypadku *белой ржавчины хризантем* (*Puccinia horiana*) przetłumaczonej jako *biała rdza chryzantem*, natomiast na stronie Ministerstwa pod określeniem łacińskim widnieje nazwa *biała rdza złocienia*.

Kolejną zaobserwowaną relacją sporadycznie występującą, zaobserwowaną w badanych tekstach jest relacja wiele : 1. Do danej grupy zakwalifikowano 1 leksem. Jedynym przykładem wspomnianej relacji jest termin *смуза* przetłumaczony jako *chwast*. *Striga* jest rośliną typu chwast, należąca do rodziny zarzewatej. Tłumacz w danym wypadku zastosował odpowiednik pojemniejszy znaczeniowo – hiperonim.

Następną, a zarazem ostatnią relacją zaobserwowaną w analizowanych tekstach jest relacja 1 : 0, zachodzącą wówczas gdy w języku przekładu brakuje odpowiednika w języku oryginału. Taką sytuację można zaobserwować w przypadku terminu *бактериальное увядание (вилт)*. Słowo *wilt* jest bezpośrednim zapożyczeniem z języka i oznacza „więdnięć, marnieć”. W danym przypadku tłumacz przetłumaczył tylko rosyjski wariant choroby, pomijając angielskie zapożyczenia w nawiasie z racji tego, że zakres znaczeniowy zapożyczenia jest taki sam, jak słowa w języku rosyjskim. W języku polskim nazwa *wilt* nie funkcjonuje. Kolejnym przykładem relacji 1 : 0 jest termin *червирус рапшилевидности листьев черешин*, przetłumaczony z zastosowaniem angielskiego odpowiednika *cherry rasp leaf nepovirus*. W początkowej fazie klasyfikacji termin został zakwalifikowany właśnie do tej grupy, ale w wyniku badań odnaleziono urzę-

dowy odpowiednik tej choroby roślin. Jest nim *szorstkość liści czereśni*. W danym przypadku termin można zaklasyfikować do relacji 1 : 1, podobnie jak termin pierwszy.

Rezultaty badań pokazały, że najliczniejszą relacją w tekstach dotyczących kontroli fitosanitarnej i kwarantanny roślin jest relacja 1 : wielu. Większość członów głównych terminów posiada wiele znaczeń, których wybór jest uzależniony kontekstowo. Wybór odpowiedniego wariantu tłumaczeniowego zależy także od kolokacji, w skład której wchodzi główny człon. Tłumacz nie zawsze stosował poprawne ekwiwalenty, co powodowało przesunięcia semantyczne pewnych terminów, zwłaszcza z zakresu nazewnictwa chorób roślin i szkodników. Dość rzadką relacją okazała się relacja 1 : 1, co dla tekstu specjalistycznego wydaje się dość dziwnym zjawiskiem. Na podstawie powyższej analizy potwierdza się pogląd W. Kollera, że teksty specjalistyczne nie są wolne od semantycznej wieloznaczności. Prawdopodobnie wynika to z tego, że znaczna część terminologii ma charakter złożony.

Bibliografia

- Chwatow S., Szadyko S., *Słownik rosyjsko-polski terminów ekonomicznych, handlowych i finansowych*, Warszawa 2015.
- Dyrektywa 2006/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2006 w sprawie odpadów, art. 1.
- Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/odpady;3949955.html>, [online], dostęp 24.08.2017.
- Gizbert-Studnicki T., *Sytuacyjne uwarunkowanie językowych właściwości tekstów prawnych*, [w:] *Język – Prawo – Społeczeństwo*, E. Malinowska (red.), Opole 2004.
- Grucza F., *O językach specjalistycznych (=technolektach) jako pewnych składnikach rzecz-wistych języków ludzkich*, [w:] *Języki specjalistyczne. Materiały z XVII Ogólnopolskiego Sympozjum ILS UW Warszawa 9–11 stycznia 1992*, F. Grucza, Z. Koźłowska (red.), Warszawa 1994, s. 7–27.
- Hałas B., *Terminologia języka prawnego*, Zielona Góra 1995.
- Kierzkowska D., *Tłumaczenie prawnicze*, Warszawa 2002.
- Kizińska A., *Ekwiwalencja w tłumaczeniu tekstów prawnych i prawniczych. Polskie i brytyjskie prawo spadkowe*, Warszawa 2015.
- Koller W., *Przekład literacki z perspektywy językoznawstwa. Czynniki warunkujące przekład na przykładzie tekstu Henryka Ibsena*, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, P. Bukowski, M. Heydel (red.), Kraków 2009, s. 143–170.
- Kołodziej R., *Polski Kodeks Pracy w przekładach na język niemiecki – terminologia i strategie translatorskie*, Kraków 2014, s. 37–48.

- Kubacki A.D., *Relacje interlingwalne między niemieckimi derywatami z -ung a ich odpowiednikami w języku polskim*, „Investigationes Linguisticae” 2009, vol. XVII, s. 37–50.
- Malinowski A., *Polski język prawny. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2006.
- Malinowski A., *Teksty prawne Unii Europejskiej. Opracowanie treściowe i redakcyjne oraz zasady ich publikacji*, Warszawa 2010.
- Nida E., *Zasady odpowiedniości*, [w:] *Współczesne teorie przekładu*, P. Bukowski, M. Heydel (red.), Kraków 2009, s. 51–69.
- Pieńkos J., *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – Prawo w języku*, Warszawa 1999.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie zapobiegania wprowadzeniu i rozprzestrzenianiu się organizmów kwarantannowych z dnia 25 sierpnia 2015 roku* (Dz. U. 2015, poz. 1227).
- Słownik Synonimów Języka Polskiego*, <https://www.synonimy.pl/synonim/certyfikat/>, [online], dostęp 28.08.2017.
- Zieliński M., *Języki prawne i prawnicze*, [w:] *Polszczyzna 2000: orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, W. Pisarek (red.), Kraków 1999, s. 50–74.
- Пограничный словарь*, Академия Федеральной ПС РФ. (red.), Москва 2002, http://border.academic.ru/1279/%D0%A4%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C, [online], dostęp 28.08.2017.
- Толковый словарь таможенного права*, А.Н. Козырин (red.), Москва 2006.